

Bílková, Jana

[Vondráček, Miloslav. Nepredikativnost]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2006, vol. 55, iss. A54, pp. 257-259

ISBN 80-210-4014-9

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100067>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

studia dynamiky vývoje obou jazyků a výzkumu jejich vzájemného vztahu z hlediska diachronního a do popředí se naopak dostávají synchronní konfrontační studia češtiny a slovenštiny. Fenomémem tohoto období je *dvojazykovost*. Termín je rozebírán v samostatné podkapitole, má nahradit název „pasivní bilingvismus“. Vychází se přitom ze skutečnosti, že verbální komunikace na česko-slovenské rovině probíhala tak, jako by šlo o komunikaci v rámci jednoho jazyka. V dorozumívací funkci bylo možné češtinu a slovenštinu považovat v rámci československé jazykové společnosti za jeden dorozumívací prostředek. Důležitou úlohu v tomto směru hrála média, zejména rozhlas a televize. Autor se dotýká v této kapitole problematiky translace textů a sestavování překladových slovníků. Konstatuje, že v dvojazykovém prostředí je převod z jednoho jazyka do druhého zbytečný. Přesto v roce 1967 vyšel v Praze *Slovensko-český slovník* a zhruba o deset let později v Bratislavě, v roce 1979, jeho pandán *Česko-slovenský slovník*, který zároveň splňuje kritéria synonymního slovníku slovenského jazyka.

Jedním z milníků ve vývoji poměru češtiny a slovenštiny lze považovat události listopadu 1989. O jazykovém dopadu pádu totalitního systému hovoří devátá kapitola (*Poměr češtiny a slovenštiny v 90. letech*, s. 161–176). Zatímco v dobách politického uvolnění mívala slovenština tendenci se od češtiny vzdalovat, v období po tzv. sametové revoluci sílí trend konvergentní (nové slogany, velmi často přejímané od českých politiků; do slovenštiny se dostávají lexikální a slovotvorné prostředky z češtiny ...). Mírně divergentní posun konstatuje autor v kodifikačních příručkách (viz některé pasáže v Pravidlech slovenského pravopisu z roku 1991).

Po rozdělení společného státu lze pozorovat odlišnosti v otázce jazykově-právní: na území České republiky zůstala úředním jazykem vedle češtiny též slovenština, zatímco na Slovensku nová ústava z roku 1992 prohlašuje za jediný státní jazyk na svém území pouze slovenštinu. Pokud jde o perspektivy rozvoje vztahu češtiny a slovenštiny je poukázáno na to, že před badateli jsou široké možnosti pohledu na tyto dva jazyky. Dosavadní dominance synchronního hlediska poněkud zužuje pohled na vztah obou jazyků. Teprve diachronní přístup by mohl pootevřít prostor pro konfrontativní výzkum s větším zřetelem na extralingvistické podněty, které měly na tento poměr rozhodující vliv.

V závěrečné kapitole (*Závěr*, s. 177–180) jsou resumovány v devíti bodech výsledky provedeného výzkumu. Následuje seznam jazykovědné literatury, která se týká zkoumaného problému (*Literatura*, s. 181–191). Připojeno je resumé v angličtině (s. 192–194) a v polštině (s. 195–197) a také rejstřík jmen jazykovědců, která jsou citována ve výkladovém textu (s. 198–200). *Obsah* (s. 5–6) je umístěn na začátku knihy.

Posuzovaná monografie je svým zaměřením ojedinelou a současně užitečnou studií, která zkoumá vztah češtiny a slovenštiny ve společném československém státě, ale i po jeho rozdělení v roce 1992.

Aleš Brandner

Vondráček, M.: Nepredikativnost. Gaudeamus, Hradec Králové 2003, 249 s.

Kniha Miloslava Vondráčka *Nepredikativnost* je cenným příspěvkem k popisu tzv. bezpodmětných vět a k problematice opozice predikativních a nepredikativních struktur v češtině. Text otevírá výrok C. Hagège „Zajímat se o jazyk znamená zajímat se o člověka definovaného tím, že užívá jazyka“. Tento výrok předznamenává autorovu vědeckou metodu i způsob formulování otázek. Autor se dívá na jazykový systém z nejrůznějších hledisek, především ale z hlediska pragmatického, z pozice toho, kdo jazyk používá a kdo skrze něj formuje svůj obraz světa.

Každá reálná výpověď je nutně výsledkem volby jednoho ze systémově disponibilních a aktuálně dosažitelných konstrukčních modelů. Existuje-li v jazyce souběžně více různých struktur, kterými lze referovat k jedné a téže mikrosituaci, musí mluvčí užít aktuálně pouze jedné z nich. Autor předpokládá, že tato volba není nahodilá, ale závisí na emocionálně-racionální a volní dispozici

mluvčího. V aktuální situaci může být naše kompetence vzhledem ke kompetenci ideální zúžena, mluvčí nemusí aktuálně disponovat všemi v jazyce existujícími strukturami. Například emoce nás mohou vrátit k simplexním, omezeně analytickým výrazovým formám, tedy k interjekcím, vokativu či právě k tzv. větám bezpodmětým. Emoce, jak tvrdí autor, „inklinují k původnějším, resp. ontologicky ‚nižším‘ strukturám“ než rozum. Hlavní náplní Vondráčkovy knihy je tedy hledání odpovědi na otázku, proč a s jakým komunikačním efektem volí různí mluvčí v téže komunikační situaci odlišné výrazové prostředky jazyka.

Autor předpokládá jistou posloupnost výpovědních struktur vedoucí od interjekcí a vokativu přes tzv. věty bezpodměté až k tzv. větám podmětým, která alespoň do určité míry koresponduje se situovaností mluvčího na pomyslné emocionálně-racionální a insistentně-eksistentní ose.

Tuto hypotézu autor konfrontuje s některými lingvistickými a filosofickými teoriemi a koncepcemi a následně ověřuje prostřednictvím dvousložkového dotazníku. První, produkční složka zjišťuje respondentovu jazykovou reakci na metajazykový podnět. Respondenti jsou vyzváni, aby si představili jazykově popsanou situaci (např. *Končí den a světlost oblohy klesá, viditelnost se snižuje*) a jednou větou o této situaci referovali. Druhá složka dotazníku zohledňuje naopak aspekt percepční. Respondentům jsou předkládány dvojice (k podobným mimojazykovým situacím se vztahující) větné struktury, z nichž jedna je predikativní a druhá nepredikativní (*Včera padal sníh / Včera sněžilo*), a jsou vyzváni, aby rozhodli, zda jsou obě věty vyjádřením zcela shodného, či naopak jakkoli odlišného vnímání situace.

Predikaci chápe Vondráček jako výhradně vnitrojazykový (sémantický a morfosyntaktický) vztah, nevidí proto důvod uvažovat o externí predikativnosti u tzv. bezpodmětých vět. Z toho vyplývá také nemožnost vnímat slovesný tvar ve větách typu *Prší* jako tvar finitní, neboť sloveso bez subjektové valence a intence zůstává mimo kategorii slovesné osoby, která je z hlediska opozice finitnost / infinitnost rozhodující. Z tohoto důvodu autor hodnotí slovesný tvar v nepredikativních strukturách jako tvar infinitní. Ten se svou impersonalitou blíží tvaru infinitivnímu, odlišuje se však od něho přítomností kategorie slovesného času a způsobu.

Autor zdůrazňuje nejednoznačnost a kategoriální neostrost, zvláště v případě sloves polysémních, které v některém z významů subjektovou pozici ve své intencně-valenční struktuře postrádají (*V kamnech hučelo; Přeskočilo mu*) a v případech deagentizačních struktur, v nichž si sloveso v intencním potenciálu levý participant uchovává, ve valenčním potenciálu má však levou pozici blokovánou partikulí ‚se‘ (*Při jídle se nečte*). Nejednoznačné a nejasné zůstávají také povaha formálního subjektu *to* (*V pokoji to vonělo cukrovím; To je lidi!*) a slovnědruhovú transpozice (*Je tma; Je tu trochu vody; Pomoc!*). Plně realizovanou opozici subjekt - predikát připisuje Vondráček pouze určitému, i když centrálnímu typu sémanticko-syntaktických struktur. Autor předpokládá spíše plynulost přechodů mezi kategoriemi a polaritu ‚+A / -A‘ nahrazuje rozvolněnou polaritou ‚spíše +A / spíše -A‘. Synchronní povrchovou opozici subjekt-predikát vidí potom jako odvozenou z dílčích polarit ‚spíše subjekt‘ / ‚spíše nesubjekt‘, ‚spíše predikát‘ / ‚spíše nepredikát‘. Původ jazyka je spatřován v prostředcích neanalytické reflexe. Predikát může být proto podle autora výsledkem postupné polarizace původních nečleněných jednotek ve členy opozice ‚spíše predikát‘ / ‚spíše nepredikát‘, které korespondují s původní sémantickou polarizací ‚spíše děj‘ / ‚spíše neděj‘. Podobně jako je predikát ve větách podmětých ve Vondráčkově koncepci predikativnosti tvarem finitním (na rozdíl od predikátu vět bezpodmětých), tak také podmět je v textu spojován s jednou obligatorní vlastností, a tou je nominativnost. Nominativnost a finitnost považuje autor za hodnoty souvztažné. Vzhledem k tomu, že nominativ definuje nikoli jako morfologickou formu jména, nýbrž jako funkci, připouští však i subjektové realizace nenominální. Přítomnost subjektové dominanty je kritériem k vymezení struktur ‚logických‘ v konfrontaci se ‚strukturami předlogickými‘ či syntetickými výrazy insistentními a emotivními.

Cokoli řekne mluvčí o světě, nevypovídá jen o světě, ale především o mluvčím samém. Na pozadí takto chápané relace člověk - svět - jazyk je v knize M. Vondráčka nahlížena opozice výpo-

vědních struktur predikativních a nepredikativních. Text je knižní verzí autorovy disertační práce, obhájené v roce 2002 na Filosofické fakultě Karlovy univerzity v Praze pod názvem *Pragmatický aspekt českých výpovědních struktur bez externí subjekt-predikátové orientace*. Její zpřístupnění širšímu okruhu zájemců o tuto lingvistickou problematiku je velmi vítaným a užitečným činem.

Jana Bílková

Z. Hladká a kol.: **Čeština v současné soukromé korespondenci: dopisy, e-maily, SMS**. Brno : Masarykova univerzita 2005. 74 s. + 2 CD. ISBN 80–210–3921–3.

Publikace *Čeština v současné soukromé korespondenci: dopisy, e-maily, SMS* shrnuje výsledky projektu z let 2003–2005, vedeného Zdeňkou Hladkou (projekt GA ČR č. 405/03/0248). Kromě pracovníků Filozofické fakulty a Fakulty informatiky Masarykovy univerzity patřilo k autorskému kolektivu také množství studentů, kteří se podíleli na shromažďování a zpracovávání materiálu. Vznikl tak Korpus soukromé korespondence – soubor 2000 klasických psaných dopisů, 1000 e-mailů a 2000 SMS z let 1990–2005, tedy z období, kdy se nově prosazovaly také elektronické formy komunikace. Projekt navázal na zkušenosti, které Z. Hladká získala při vytváření Brněnského mluveného korpusu, úspěšně dokončeného r. 2002 a poté začleněného do Českého národního korpusu (<http://ucnk.ff.cuni.cz>) – podobně využití bude mít i Korpus soukromé korespondence.

Velký význam tohoto projektu souvisí s faktem, že jakékoliv zkoumání jazyka v komunikaci je vždy výrazně limitováno dostupností materiálové základny; tím spíše to platí pro případy, kdy předmětem zkoumání jsou texty, které patří převážně nebo zcela do oblasti soukromé komunikace, a jsou tedy obtížněji dostupné než např. texty publicistické. Jistě není náhodou, že Z. Hladká je původním zaměřením dialektoložka – přímá zkušenost se zkoumáním autentického jazykového materiálu nabízí inspiraci i pro výzkumy přesahující do oblasti korpusové lingvistiky, sociolingvistiky a podobně. Jednou z významných předností prezentovaného výsledku je skutečnost, že čtenář/uživatel má k dispozici nejen výsledky teoretického zkoumání, ale také všechny podklady. Konkrétně se jedná o celý korpus na dvou CD, a to i se speciálně vytvořeným vyhledávacím programem, frekvenčními soupisy, statistickými přehledy a podobně. Korpus rovněž kromě morfologického označování části textů obsahuje také u všech textů základní sociologické charakteristiky pisatelů i adresátů (pohlaví, věk, vzdělání), včetně informace o jejich nářečním zázemí.

Využití materiálu z Korpusu soukromé korespondence, jak se prezentuje v práci *Čeština v současné soukromé korespondenci: dopisy, e-maily, SMS*, je velmi široké. Lingvistům může sloužit např. jako jeden ze zdrojů ke zjišťování vývojových tendencí v jazyce (což se pak může přenést i do diskusí o kodifikaci normy spisovného jazyka), ale cenné údaje z něj mohou získat také např. sociologové, pracovníci v oboru gender studies nebo psychologové. Lze si tedy pouze přát, aby se tato cenná práce (nyní pouze v podobě neprodejného tisku) už brzy dočkala nového vydání - s vyšším nákladem, který umožní, aby se s ní seznámila větší část odborné i laické veřejnosti.

Michal Křístek

Milan Harvalík: **Synchronní a diachronní aspekty české onymie**. Academia, Praha 2004, 162 s. ISBN 80–200–1253–2.

V poslední době vyšly celkem tři významné publikace z oboru české onomastiky, a to přepracované vydání knihy *Naše příjmení* z pera Dobravy Moldanové a první díl *Slovníku pomístních jmen v Čechách I (A)*, který vznikl jako dílo kolektivu pod vedením Jany Matúšové v onomastickém oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze. K tomuto kolektivu patří i Milan Harvalík, autor třetí publikace s názvem *Synchronní a diachronní aspekty české onymie* (onymie = soubor